

The Ethics of Storytelling: narratiivinen hermeneutiikka ja kertomusten eettinen potentiaali

HANNA MERETOJA

Hanna Meretoja: *The Ethics of Storytelling. Narrative Hermeneutics, History, and the Possible*. Oxford University Press, New York 2018. 368 sivua.

Kirjani lähtökohtana on pitkäaikainen kiinnostukseni kertomusten valtavaan voimaan nykymaailmassa. Halusin osallistua keskusteluun siitä, mitä kertomukset oikeastaan tekevät meille eettisestä näkökulmasta: mikä on kertomusten rooli ihmisten elämässä, miten ne muovaavat meitä moraalitoimijoina ja minkälaista eettistä potentiaalia kirjallisuudella voisi olla?

Olin päätenyt näihin kysymyksiin kirjoittaessani edellistä kirjaani, *The Narrative Turn in Fiction and Theory* (Palgrave Macmillan, 2014), jossa tarkastelin, miten ranskalaisessa kirjallisuudessa näkyvä tarinankerronnan kriisi voidaan nähdä reaktiona toisen maailmansodan aiheuttamaan eurooppalaisen humanismin kriisiin ja miten kirjallisuuden kentällä käyty keskustelu kertomusmuodon ongelmista ja tarinoiden välttämättömyydestä ihmisenä olemiselle suhteutuu ihmistieteiden kerronnallisena käänteenä tunnettuun teoreettis-filosofiseen keskusteluun. Keskeinen osa kerronnallista käännettä on ollut narrativistien puhe kertomusten hyvää tekevästä voimasta (esim. Alasdair MacIntyre, Charles Taylor, Martha Nussbaum), jonka vastareaktiona puolestaan syntyi kertomuskriittinen liike (esim. Hayden White, Crispin Sartwell, Galen Strawson). *The Narrative*

Turn -kirjassani analysoin, miten kertomuskritiikki leimasi jo 1900-luvun alun modernismia sekä etenkin 1950–60-lukujen ”uutta romaania” (*nouveau roman*) ja ranskalaisfilosofiaa, joissa kertomusmuotoa pidettiin eettisesti ongelmallisena haltuunoton muotona ja keinona luonnollistaa tietty todellisuuden projisoitu keinotekoinen järjestys. Kirjassani pyrin selkeyttämään kertomuskeskustelua analysoimalla sen taustalla vaikuttavia erilaisia kertomuskäsityksiä ja niiden ontologisia, epistemologisia, eettisiä ja esteettisiä sitoumuksia. Filosofisten oletusten analysoiminen on yksi tapa tehdä kertomuksen filosofiaa, ja tätä laajempaa projektia myös uusi kirjani osin jatkaa ja syventää.

Perehtyessäni laajaan keskusteluun kertomusten hyödyistä ja haitoista minua vaivasi nykykeskustelun polarisoituminen hyöty- ja vaarapuheeksi. Keskustelua ovat hallinneet mustavalkoiset näkemykset siitä, että kertomusmuoto itsessään olisi meille ”hyväksi” tai ”pahaksi”, sekä väitteet kirjallisuuden hyödyllisyydestä tai hyödyttömyydestä. Humanismin kriisiytymisen ja lukemisen vähenemisen aikakaudella tutkijoilla on yhä enemmän paineita puolustaa kirjallisuuden merkitystä esimerkiksi vetoamalla tutkimuksiin siitä, miten kirjallisuus tekee meistä empaattisempia. Halusin osallistua meneillään olevaan keskusteluun puheenvuorolla, jossa kertomusten eettinen ulottuvuus näyttäytyisi mahdollisimman monisyisenä. Nähdäkseni kertomusmuoto itsessään ei ole hyvä tai paha, vaan ratkaisevaa on, miten kertomuksia tulkitaan ja käytetään. *The Ethics of Storytelling* -kirjassani halusin luoda mallin, joka auttaisi analysoimaan ja arvioimaan kertomusten eettisesti moniulotteista roolia elämässämme differentioidusti ja huomioiden kertomusten kontekstuaalisuuden eli sen, miten kertomukset saavat viime kädessä merkityksensä vasta käyttökonteksteissaan – osana kulloistakin maailmallista tilannetta, jossa ne toimivat.

Kirjani osallistuu kertomusfilosofian lisäksi kirjallisuusfilosofiseen keskusteluun käsittelemällä paitsi kertomusten yleensä myös erityisesti kaunokirjallisten kertomusten eettistä potentiaalia. Kaunokirjallisuuden eettistä merkitystä koskevan debatin taustalla vaikuttavat erilaiset kirjallisuuskäsitykset.

Kun moderni autonomiaestetiikka ja siihen nojaavat (niin analyttisessä estetiikassa kuin narratologiassa vaikutusvaltaiset) formalistiset suuntaukset painottavat taiteen autonomiaa ja erillisyyttä suhteessa muihin todellisuuden alueisiin (kuten tietoon ja etiikkaan), tämän perinteen vastapooliksi asettuu hermeneuttinen perinne, jossa kirjallisuuden nähdään olevan kiinteästi kytköksissä maailmassaolemisen tapoihimme. Sen mukaan kirjallisuus ei ole vain tulkinnan kohde, vaan se myös itse harjoittaa todellisuuden tulkintaa – se avaa maailman meille tietyllä tavoin. Se ei näe kirjallisuutta vain esteettisen mielihyvän tuottajana vaan painottaa kirjallisuuden eksistentiaalista merkitystä – kirjallisuuden tapoja tutkia ja avartaa maailmassaolemisen mahdollisuuksiamme. Narratiivisessa hermeneutiikassani korostan erityisesti, että kirjallisuusfilosofiaa hallinnut vastakkainasettelu mahdollisen ja aktuaalisen välillä on usein kytköksissä ongelmallisiin historian ja todellisuuden luonnetta koskeviin ontologisiin oletuksiin, jotka estävät näkemästä, miten mahdollisen taju konstituoii jokaista aktuaalista maailmaa ja miten kirjallisuus mahdollisen tajuamme muovaamalla tuottaa historiaa ja ylipäätään inhimillistä todellisuutta koskevaa ymmärrystä, kuten ymmärrystä erilaisista aktuaalisista maailmoista mahdollisuustiloina.

Ajatus kertomuksista nimenomaan inhimillisten maailmassaolemisen mahdollisuuksien ymmärtämisen kannalta keskeisinä tulkinnan käytäntöinä muodostaa narratiivisen hermeneutiikkani ytimen. Kirjan toisessa luvussa (ensimmäinen käsitteilyluku johdannon jälkeen) käsittelen narratiivisen hermeneutiikan filosofisia lähtökohtia ja analysoin erilaisiin kertomuskäsityksiin sisältyvien ontologisten ja eettisten oletusten välisiä kytköksiä. Kehittelen nietzscheläis-foucault'lais-hermeneuttista tulkinnan teoriaa, joka ottaa gadamerilaista filosofista hermeneutiikkaa paremmin huomioon ymmärtämisen kytkökset affektiivisuuteen, ruumiillisuuteen, performatiivisuuteen ja valtaan. Narratiivisessa hermeneutiikassani käsitteellistän kertomuksen kulttuurisesti välittyneeksi merkityksenannon käytännöksi, joka tulkitsee ja esittää jonkun kokemuksia tietyssä tilanteessa jollekulle tietystä näkökulmasta rakentamalla niistä

mielekästä jatkumoa. Sillä on dialoginen ja tuottava, performatiivinen ulottuvuus, ja sillä on merkitystä inhimillisten kokemusten ymmärtämiselle.

Argumentoin, että kehittelemälläni narratiivisella hermeneutiikalla on seuraavat vahvuudet teoretisoidessamme kertomuksen, kokemuksen ja subjektin suhteita. Ensinnäkin se tarjoaa mahdollisuuden ajatella kokemuksen ja kertomuksen suhdetta ilman vastakkainasettelua tai samaistamista, näkemällä ne jännitteisessä mutta vastavuoroisessa suhteessa. Kokemus ja kertomus muodostavat tulkinnallisen jatkumon (*interpretative continuum*), sillä kaikella kokemuksella yksinkertaisesta havainnosta lähtien on tulkinnallinen jokin jonakin -rakenne ja kertomukset puolestaan ovat kompleksisia tulkintoja siitä, miten kokemukset liittyvät yhteen, eli tulkintojen tulkintoja, minkä vuoksi voidaan puhua kaksois hermeneutiikasta. Kun uudelleen- ja toisintulkitsemme kokemuksiamme kulttuuristen (esim. kaunokirjallisten ja historiallisten) kertomusten valossa, voidaan puhua kolmois hermeneutiikasta (*triple hermeneutic*). Toiseksi kyseisen tulkintateorian avulla voi artikuloida, miten elämä ei muodosta yhtä koherenttia kertomusta vaan on jatkuvan uudelleentulkinnan prosessi. Tällöin voidaan ajatella identiteetin narratiivisuutta ilman sitoutumista essentialistiseen subjektikäsitteeseen tai ajatukseen ydinminästä. Kolmanneksi käsitteistys auttaa ymmärtämään kertomusten verkostojen ja yksittäisten subjektien välisen suhteen perustavalla tavalla dialogisena ja vallan käytäntöihin kietoutuneena. Kulttuuriset kertomusverkostot ovat olemassa vain tulkittuina, jolloin yksittäisten subjektien tapoihin uudelleentulkita niitä sisältyy mahdollisuus sekä niiden uusintamiseen että haastamiseen. Samalla subjektin tulkintatoiminta näyttäytyy sosiaalisesti määrittyneenä ja tiettyihin valtapositiioihin kytkeytyneenä.

Kirjan kolmannessa ja laajimmassa luvussa esitän heuristisen mallin, joka tarjoaa välineitä analysoida ja arvioida kertomusten eettistä potentiaalia ja vaaroja kysymällä, 1) laajentavatko vai supistavatko kertomukset mahdollisen tajuamme, 2) kehittävätkö vai hämärtävätkö ne itseymmärrystämme, 3) edistävätkö vai haittaavatko ne toisten kokemusten ymmärtämistä

niiden ainutkertaisuudessa, 4) osallistuvatko ne osallistavien vai poissulkevien intersubjektivistien kerronnallisten tilojen rakentamiseen, 5) kehittävätkö vai heikentävätkö ne kykyämme tarkastella maailmaa eri näkökulmista ja 6) toimivatko ne eettisen tutkimisen vai dogmatismien muotoina. Dikotomioiden sijaan tarkoitus on rakentaa janoja, jotka auttavat kompleksisten kertomusten eettisessä arvioinnissa. Vaikka malli sopinee erityisen hyvin moniulotteisten kaunokirjallisten kertomusten eettisen potentiaalin analysoimiseen, se soveltuu periaatteessa minkä tahansa kulttuuristen kertomusten eettiseen arviointiin. Esittelen alla lyhyesti nämä kuusi kertomuskäytäntöjen eettisesti relevanttia ulottuvuutta, joiden erittely ja arviointi muodostavat kirjani hermeneuttisen narratiivisen etiikan ytimen.¹

Mahdollisen tajun avartaminen ja kaventaminen

Kirjani ytimessä on ajatus siitä, että kertomusten eettisen potentiaalin keskeinen ulottuvuus on niiden mahdollisuus laajentaa *mahdollisen tajuamme*. Mahdollisen tajussa on kyse esimerkiksi sen hahmottamisesta, mitä tietyssä historiallisessa maailmassa on mahdollista kokea, ajatella, tuntea ja tehdä, eli minkälaisen mahdollisuustilan se muodostaa. Mahdollisen taju on olennaisesti myös sen taju, miten asiat voisivat olla toisin. Niin menyttä, nykyistä kuin tulevaa voi tarkastella vaihtoehtoisten mahdollisuuksien näkökulmasta. Kirjallisuus voi esimerkiksi näyttää, että historia koostuu ihmisten konkreettisista teoista ja tekemättä jättämisistä, tiettyihin mahdollisuuksiin tarttumisista ja toisten sivuuttamisista, eikä sitä leimaa minkäänlainen välttämättömyys. Kirjallisuus voi osoittaa, että se, mikä meille esitetään luonnollisena ja itsestäänselvänä omassa ajassamme, voisi olla myös toisin, ja että tulevaisuus on aidosti avoin: ny-

¹ Kertomusten kuuden eettisen ulottuvuuden esittelyssä olen hyödyntänyt aiempaa suomenkielistä tiivistä esitystäni seuraavassa julkaisussa: Hanna Meretoja: "Kertomusten eettinen potentiaali ja vaarat: kuusi mittapuuta." *Kirjallisuudentutkimuksen aikakauslehti Avain* 1/2018, 6–25.

kyajassa tekemämme valinnat vievät meitä kohti erilaisia vaihtoehtoisia tulevaisuuksia. Tutkimalla inhimillisen kokemisen mahdollisuuksia kertomukset voivat sysätä meidät uudelleen-tulkitsemaan omaa tilannettamme ja uudelleenorientoitumaan menneisiin, nykyisiin ja tuleviin mahdollisuuksiimme.

Esitän, että mahdollisen tajuamme määrittää kerronnallisen tiedostamattoman ja kerronnallisen mielikuvituksen suhde. Kerronnallinen tiedostamaton koostuu meihin tiedostamattamme vaikuttavista kulttuurisista kertomusmalleista, kuten hyvää elämää, sukupuolta ja menestystä koskevista kertomusmalleista, jotka ohjaavat toimintaamme ja asenteitamme ja määrittävät käsityksiämme siitä, mikä meille on mahdollista yksilöinä ja yhteisöinä. Kulttuurisia tarinamalleja näkyväksi tekevät kaunokirjalliset kertomukset voivat avartaa kerronnallista mielikuvitustamme haastamalla kulttuurisesti hallitsevia merkityksenannonmalleja. Ne voivat auttaa meitä ottamaan kriittistä etäisyyttä meille kulttuurisesti tarjolla oleviin kerronnallisiin identiteetteihin ja löytämään omaehtoisempia olemisen tapoja.

Kertomusten eettis-poliittista potentiaalia voi tarkastella kontekstuaalisesti ja tilannesidonnaisesti siitä näkökulmasta, missä määrin tietyt kertomuskäytännöt laajentavat tai kaventavat mahdollisen tajuamme. Vallitsevia stereotypioita vahvistavat kertomukset tyypillisesti kaventavat mahdollisen tajuamme varsinkin silloin kun ne esittävät, että tietty sukupuoli, seksuaalisuus, ikä, ihonväri tai muu ulkoinen ominaisuus itsensänselvästi rajoittaa yksilön mahdollisuuksia. Sen sijaan kaunokirjalliset kertomukset usein haastavat näitä stereotypioita ja avaavat meille uusia olemisen, kokemisen, ajattelun ja toiminnan mahdollisuuksia.

Itseymmärryksen rikastaminen ja köyhdyttäminen

Jotkut kertomusfilosofit ovat esittäneet kertomusmuodon olevan kytköksissä eettiseen itsereflektioon. Esimerkiksi MacIntyre näkee eettisesti onnistuneen elämän edellyttävän kerronnallisuutta, ja Ricoeur samaistaa ”reflektoidun elämän” ja ”ker-

rotun elämän” tavalla, joka implikoi kerronnallisen itsereflektion läpäisemän elämän eettistä ylivertaisuutta. Kerronnallinen itsereflektio ei kuitenkaan takaa eettistä vastuullisuutta, kuten vaikkapa kansallissosialistien myyttisen identiteetin rakentamisen projekti osoittaa. Silti kerronnallinen itsereflektio voi olla eettisesti merkityksellistä esimerkiksi tarjotessaan meille rikkaampia tulkinnallisia välineitä ymmärtää kokemuksiamme, reaktioitamme, pelkojamme ja fantasioitamme.

Kirjallisuus voi lisätä itseymmärrystämme esimerkiksi syventämällä ymmärrystämme kulttuurisista kertomusmalleista, joiden välityksellä hahmotamme itseämme ja maailmaa. Meillä on aina jo jonkinlainen implisiittinen kerronnallinen itseymmärrys, jolla on hermeneuttisen esiymmärryksen kaltainen rakenne. Hahmotamme itsemme esimerkiksi henkilönä, joka toimii tietyissä tilanteissa tietyllä tavoin, kuten omistautuneena äitinä, uskollisena ystävänä tai sosiaalisena foobikkona. Kirjallisuuden kautta voimme esimerkiksi oivaltaa, että olemme tiedostamattamme uusintaneet tiettyjä kulttuurisia kertomusmalleja, jolloin voimme tuoda tietoisuuden tasolle ja arvioida kriittisesti sellaista, mikä muuten vaikuttaisi meihin tiedostamattamme.

Kertomusten eettisessä arvioinnissa on tärkeää sekä tunnistaa tämä eettinen potentiaali että muistaa, että kaikki kertomukset eivät toimi arvokkaan itsereflektion välineenä, eikä ole mitään takeita siitä, että pitkälle kultivoitu itseymmärrys olisi välttämättä yhteydessä eettiseen toimintaan. Voimme olla samanaikaisesti syvästi itsereflektiivisiä ja syvästi epäeettisiä. Mitä tulee kertomusten arviointiin itseymmärryksen näkökulmasta, jatkumon yhdessä päässä ovat itseymmärrystä syventävät ja monipuolistavat kertomukset, toisessa päässä puolestaan itseymmärrystä kaventavat ja köyhdyttävät kertomukset (kuten vaikkapa populistien nationalistiset kertomukset, jotka rakentavat yksiulotteista kuvaa kansakunnasta).

Subsumptiiviset ja ei-subsumptiiviset kertomukset

Keskustelussa kertomusten eettisestä arvosta ehkä syvimmät jakolinjat koskevat sitä, nähdäänkö kertomus eettisesti ongelmallisena haltuunoton muotona vai jonakin, joka mahdollistaa toisen elämän ymmärtämisen ja kunnioittamisen sen singulaarisuudessa. Nämä arviointitavat kytkeytyvät erilaisiin käsityksiin kertomuksesta ymmärtämisen muotona. Levinasin ja Barthesin kaltaiset ajattelijat näkevät kertomisaktin väkivaltaisena haltuunottona, jossa kerrotun kohteen ja tämän kokemusten ainutkertaisuus subsumoidaan eli sulautetaan osaksi yleistä selitysmallia. Levinas toteaa ymmärtämisen käsitteen viittaavan jo etymologisesti haltuunottoon: *comprendre* sisältää ajatuksen tarttumisesta ja omaksi ottamisesta (*prendre*). Tässä näkyy myös jälkistrukturalisteille ominainen taipumus käsitteellistää tieto ja ymmärtäminen erityisen subsumoimisena yleisen käsitteen alle eli sen sulauttamisena yleiseen käsitteeseen. Tässä he seuraavat Nietzscheä ajatusta siitä, että käsitteellinen haltuunotto on vallankäyttöä ja että käsitteissä on kyse erilaisten "samanlaistamisesta" ja "erojen unohtamisesta": esimerkiksi puun kaikki lehdet ovat keskenään erilaisia, mutta lehden käsitteellä samaistamme ne ja unohtamme niiden väliset erot.

Kehittämäni hermeneuttinen lähestymistapa painottaa, että on erilaisia ymmärtämisen muotoja ja tiettyjen kertomuskäytäntöjen eettinen potentiaali kytkeytyy ei-subsumptiivisen, dialogisen ymmärtämisen mahdollisuuteen. Siinä käsitteet muovautuvat kohteen kohtaamisessa tehdäkseen sille oikeutta. Ei-subsumptiivinen ymmärtäminen edellyttää avoimuutta toisen toiseudelle ja kykyä antaa toisen haastaa omat käsitteelliset ennakko-oletukset. Hermeneuttista ajattelutapaa seuraten esimerkiksi Arendt esittää, että kertomus mahdollistaa toisen elämän näkemisen merkityksellisenä ja ainutkertaisena ilman pyrkimystä käsitteelliseen haltuunottoon. Kertomuksilla voi esittää ajallisen, yksilöllisen subjektin toimimassa maailmassa konkreettisissa, kompleksisissa tilanteissa – tulemisen prosessissa – sen sijaan, että hänet suljettaisiin määritelmään. Kertomus, joka näyttää ainutkertaisen subjektin toimimassa maailmassa, voi antaa ilmauksen toiminnassa paljastuvalle ainutkertaisuudelle.

Kertomusmuoto itsessään ei kuitenkaan takaa, että kirjallisuus tekisi oikeutta elämien tai kokemusten erityislaatuisuudelle. Monet kertomukset ovat väkivaltaisia, alistavia ja manipulatiivisia. Niinpä esitän, että tärkeä filosofinen erottelu kertomusten eettisessä arvioinnissa on erottelu subsumptiivisten (sulauttavien, luokittelevien, haltuunottavien) ja ei-subsumptiivisten (ei-sulauttavien, dialogisten) kertomuskäytäntöjen välillä. Kertomukset eivät ole koskaan täysin subsumptiivisia tai ei-subsumptiivisia, mutta tämän heuristisen erottelun tarkoituksena on auttaa tunnistamaan, miten kertomuskäytännöt sijoittuvat jatkumolle näiden ääripäiden väliin. Subsumptiiviset kertomuskäytännöt tyypillisesti vahvistavat kulttuurisia stereotyyppioita sulauttamalla singulaariset kokemukset kulttuurisesti hallitsevien kertomusmallien alle, kun taas ei-subsumptiiviset kertomuskäytännöt haastavat haltuunoton kategorioitamme. Jälkimmäisiä läpäisee dialogisuuden eetos, valmius muuttaa omia kategorioita toisen kohtaamisessa.

Osallistavat ja ulossulkevat kerronnalliset jaetut tilat

Kertomuksissa on kyse myös sosiaalisesta vuorovaikutuksesta, kokemusten jakamisesta ja intersubjektiiivisten merkityksellisten tilojen rakentamisesta (vrt. Benjamin, Arendt, Cavarero). Arendt kirjoitti intersubjektiiivisesta, relationaalisesta jaetusta tilasta tai "välitilasta" (*in-between*), "yhteisestä maailmasta", joka yhdistää ja erottaa. Tämän ajatuksen pohjalta kehittelen kirjassani kerronnallisen jaetun tilan (*narrative in-between*) käsitteen, joka kuvaa narratiivisesti rakentuvaa intersubjektiiivisesti jaettua merkitysmaailmaa. Kertomusten tapa osallistua ihmisten välisten maailmojen rakentamiseen ja muovaamiseen perustuu niiden performatiivisuuteen: kertomukset eivät vain representoi jotakin jo olemassa olevaa, vaan kertomisen akti osallistuu sosiaalisen todellisuuden konstituointiin. Kertomukset tuottavat ja muovaavat identiteettejä, merkityksen-

non tapoja, asioista puhumisen ja niiden jäsentämisen käytäntöjä. Kertomusten rakentamat intersubjektiivisuuden muodot eivät kuitenkaan ole itsestäänselvästi eettisesti arvokkaita.

Rakentamalla maailmoja kaunokirjalliset kertomukset voivat avata uudenlaisia suhteissa olemisen ja yhteisöllisyyden mahdollisuuksia tuomalla niitä ajateltavissa, sanottavissa ja kuultavissa olevan piiriin. Niiden transformatiivinen potentiaali kytkeytyy niiden performatiivisuuteen: muokkaamalla intersubjektiivista todellisuutta ne voivat laajentaa meille yksilönä ja yhteisönä avoinna olevia mahdollisuuksia. Kirjallisuus voi esimerkiksi luoda uudenlaisia solidaarisuuden muotoja yli yhteisörajojen sanallistamalla yhteistä kokemuspintaa eri elämämpiireistä tulevien välillä ja kutsumalla meitä samaistumaan hahmoihin, joihin emme arkielämässä helposti samaistuisi. Mutta yhtä lailla niin kaunokirjalliset kuin muutkin kulttuuriset kertomukset voivat vahvistaa eettis-poliittisesti ongelmallisia yhteisöjä. Kertomusten eettisessä arvioinnissa tulee tunnistaa jatkumo poissulkevia kerronnallisia jaettuina tiloina rakentavista, me vastaan muut -asetelmia lujittavista kertomuskäytännöistä osallistaviin, solidaarisuutta vahvistaviin kertomuskäytäntöihin.

Näkökulmatietoisuuden avartaminen ja kaventaminen

Yleisin väite kirjallisuuden hyödyllisyydestä on viime vuosina koskenut kirjallisuuden kykyä kehittää empatiakykyämme (esim. Nussbaum, Kidd & Castano). Nähdäkseni näkökulmien ottamisen kyky pitäisi kuitenkin nähdä huomattavasti laajemmin kuin tässä keskustelussa yleensä tehdään. Ensinnäkin myös muunlainen näkökulman ottaminen voi olla eettisesti arvokasta kuin heikommassa asemassa olevan asemaan samastuminen. Ymmärtääksemme esimerkiksi, mikä mahdollisti holokaustin, meidän on yritettävä ymmärtää paitsi uhrien myös joukkomurhan toteuttajien näkökulmaa ja kokemusmaailmaa (mikä ei tietenkään tarkoita sen hyväksymistä). Toiseksi kertomusten eettisen potentiaalın tärkeä ulottuvuus liittyy niiden

voimaan kehittää näkökulmatietoisuuttamme – kykyämme tiedostaa ja ottaa huomioon erilaisia näkökulmia – sekä näkökulmaherkkyttämme eli sensitiivisyyttämme ja responsiivisuuttamme erilaisille näkökulmille. Näkökulmatietoisuuden poliittinen merkitys jää helposti syrjään, jos huomio rajoittuu yksilopsykologiseen näkökulmaan ja empatiaan tunteena. Kolmanneksi on huomattava, että näkökulmatietoisuus ei välttämättä johda eettiseen toimintaan, vaikka voikin olla sen välttämätön edellytys. Näkökulmatietoisuuden voi kuitenkin nähdä luovan edellytyksiä eettiselle vuoropuhelulle.

Kertomusten eettisessä arvioinnissa on kiinnitettävä huomiota siihen, missä määrin ne avaavat uusia näkökulmia ihmisenä olemiseen. Pääsääntöisesti kertomukset, jotka häivyttävät näkyvistä oman luonteensa todellisuudentulkinnan tapoina, ovat eettisesti ongelmallisempia kuin kertomukset, jotka tuovat avoimesti esiin oman luonteensa tietystä näkökulmasta tapahtuvana todellisuudentulkintana ja metanarratiivisesti pohtivat omaa kertomusluonnettaan sekä kertomusten erilaisia kulttuurisia toimintatapoja, mukaan lukien niiden ongelmallisia vaikutuksia ihmisten elämässä. Edellisistä tekee vaarallisia niiden taipumus esiintyä absoluuttisina totuuksina, jotka sulkevat pois toisenlaiset tulkinnat ja versiot samasta kertomuksesta, kun taas jälkimmäiset kutsuvat vastaanottajan toisintulkintoihin.

Tutkivat ja dogmaattiset kertomukset

Viime vuosikymmeninä useat filosofit ovat esittäneet, että kaunokirjalliset kertomukset voivat toimia moraalikasvatuksen välineenä (esim. Nussbaum, Carroll). Nähdäkseni näissä teorioissa on useimmiten ongelmana se, että ne olettavat meidän tietävän jo ennalta, mikä on oikein ja väärin. Niiden mukaan kirjallisuus joko välittää konkreettisesti muodossa moraaliperiaatteita tai auttaa meitä kehittämään moraalisia kykyjämme tarjoamalla meille harjoitusta jo hallussamme olevien abstraktien maksiimien käytännön soveltamiseen. Argumentoin, että kirjallisuuden eettinen potentiaali on kuitenkin radikaalimpaa ja liittyy pikemmin siihen, miten kirjallisuus voi itsessään toimia

eettisen tutkimisen ja kysymisen muotona. Sen arvo ei ole niinkään sen tarjoamissa vastauksissa tai sen puolustamisessa positioissa, kuin kysymyksissä, joita se kysyy, ja tavoissa, joilla se saa meidät epäilemään, horjumaan ja sietämään eettistä ambivalenssia. Kirjallisuus voi toimia eettisen kysymisen muotona, joka problematisoi konventionaaliset oletukset oikeasta ja väärästä ja tutkii eettisen aluetta tavalla, joka voi radikaaleimmillaan muuttaa käsityksiämme siitä, mikä ylipäätään on eettistä. Moniulotteista eettistä tutkimista ja kysymistä harjoittavien kertomuskäytäntöjen vastakohtaksi asettuvat dogmaattiset kertomuskäytännöt, joita hallitsee yhden ainoan totuuden yksisilmäinen saarnaaminen.

Eettistä reflektiota vuoropuhelussa kirjallisuuden kanssa

Kirjani luvuissa 4–7 tuon kirjan ensimmäisissä luvuissa kehittämäni narratiivisen etiikan mallin vuoropuheluun kaunokirjallisten ja omaelämäkerrallisten kertomusten kanssa, jotka käsittelevät 1900-luvun historiallisia traumoja. Analysoin Julia Franckin, Günter Grassin, Jonathan Littellin ja David Grossmanin teoksia, joissa on metanarratiivinen juonne eli ne pohtivat eri tavoin kertomusten roolia ihmisten elämässä ja kertomusten eettis-poliittista merkitystä, esimerkiksi natsi-Saksan ja Israelin–Palestiinan konfliktin yhteydessä. Kirjallisuusanalyysillä yritän näyttää, miten tarkastelemani teokset tutkivat erilaisia tapojamme olla osallisia väkivallan, hiljaisuuden ja vuoropuhelun historioissa. Niistä nousee näkemys siitä, että ymmärtääksemme esimerkiksi toisen maailmansodan perintöä ja ylipäätään meihin vaikuttavia väkivallan historioita, meidän tulisi demonisoinnin sijaan yrittää kuvitella paitsi uhrien myös väkivallan tekijöiden ja sivullisten näkökulma ja kokemusmaailma. Vasta tällöin pääsemme käsiksi käsittämättömältä tuntuvien tapahtumien mahdollisuuden ehtoihin ja voimme estää historiaa toistamasta itseään.

Neljännessä luvussa tutkin, analysoimalla Julia Franckin romaania *Die Mittagsfrau* (2007, *Keskipäivän haltija*), erityisesti tarinankerronnan ja dialogisesti jaetun kerronnallisen tilan (*dialogical narrative in-between*) merkitystä moraalitoimijuuden kannalta. Romaani tarkastelee natsi-Saksan kontekstissa kysymystä siitä, mitä ihmiselle tekee se, että häneltä riistetään mahdollisuus jakaa omat tarinansa läheistensä kanssa ja hänet pakotetaan häneltä ihmisarvon riistävään narratiiviseen identiteettiin (kuten juutalaisille tehtiin). Romaani herättää kysymyksen siitä, mitä moraalitoimijuudelle merkitsee tois(t)en kanssa jaettu, yhteiseksi koettu kerronnallinen tila ja kerronnallinen taju itsestä hyvyyteen kykenevänä subjektina.

Viides luku problematisoi vallitsevan tavan käsitteellistä kirjallisuuden ja historian suhde aktuaalisen ja mahdollisen vastakkainasettelun pohjalta. Esitän, että kirjallisuus voi kultivoida historiallista mielikuvitustamme kehittämällä historian tajuamme mahdollisen tajuna. Analysoin, miten Günter Grassin teokset *Hundejahre* (1963, *Koiranvuosia*) ja *Beim Häuten der Zwiebel* (2006, *Sipulia kuoriessa*) tutkivat natsi-Saksan historiallista maailmaa banaalin pahuuden läpäisemänä mahdollisuustilana, jota hallitsi Arendtin ”idealistikseksi” kutsuma, totalitaristinen historiakäsitys, ja miten ne näyttävät historian tosiasiassa koostuvan konkreettisista teoista ja tekemättäjättämisistä. Ne käsittelevät velvollisuuttamme muistaa – ja pohtia hirmutekojen mahdollisuuden ehtoja – kerronnallisen etiikan välityksellä, joka korostaa osallisuuttamme toisiaan risteäviin väkivallan historioihin. Useimmat ihmiset eivät ole hirmutekojen tekijöitä tai uhreja vaan implikoituja tai osallisia subjekteja (*implied subjects*), jotka seuraavat tapahtumia sivusta ja yrittävät katsoa toisaalle.

Kuudes luku käsittelee SS-upseerin näkökulmasta kirjoitettua Jonathan Littellin romaania *Les Bienveillantes* (2006, *Hyväntahtoiset*), jonka kerronnallinen dynamiikka kutsuu uppoutuvaan lukemiseen (immersioon) mutta samalla tuottaa itse-refleksiivisillä strategioillaan kriittistä etäisyyttä, joka sallii lukijan olla emotionaalisessa vuorovaikutuksessa eettisesti ongel-

mallisen elämismaailman kanssa ilman epäkriittistä päähenkilön näkökulman omaksumista. Suhteutan hermeneuttisen *docta ignorantian*, sen tietämisen että ei tiedä, tapaan jolla romaani pohtii holokaustin mahdollisuuden ehtoja ja sen ymmärtämisen ja kerronnallistamisen rajoja.

Seitsemännessä luvussa tutkin dialogisen tarinankerronnan eettistä ja transformatiivista potentiaalia analysoimalla David Grossmanin teoksia *To the End of the Land* (*Isha Borachat Mi'bsora*, 2008, *Sinne missä maa päättyy*) ja *Falling Out of Time* (*Nofel mi-huts la- zema*, 2011). Dialogisuuden eetoksesta kumpuava tarinankerronta toimii teoksissa ei-subsumptiivisena ymmärtämisen käytäntönä, vastavoimana väkivaltaista kulttuurista stereotypisointia vahvistaville subsumptiivisille kertomusmalleille (esim. Israelin–Palestiinan konfliktin kontekstissa). Luku osallistuu relationaalisuuden etiikan kehittelyyn, joka artikuloi dialogisen tilan ensisijaisuuden suhteessa yksittäisiin subjekteihin ja kerronnalliseen toimijuuteemme sekä perustavan riippuvaisuutemme toisistamme olentoina, jotka ovat sekä haavoittuvaisia että kykeneviä väkivaltaan.

Lopuksi

Kaiken kaikkiaan kirja pyrkii tarjoamaan analyttisiä välineitä kertomusten eettisen, eksistentiaalisen ja poliittisen merkityksen filosofisesti moniulotteiselle ja historiallis-kulttuurisesti sensitiiviselle analysoimiselle. Se tavoittelee tieteidenvälisyyttä tuomalla vuoropuheluun kertomusetiikan ja -filosofian, kirjallisuudentutkimuksen, narratiivisen psykologian ja kulttuurisen muistin tutkimuksen. Tässä tavoitteessa se voi tietysti onnistua vain osittain, sillä nämä ovat laajoja, itsessään monitieteisiä tutkimusalueita, mutta toivon, että se onnistuu avaamaan ainakin joitakin sellaisia keskusteluja näiden alueiden välille, joita muut tutkijat innostuvat jatkamaan eteenpäin omista näkökulmistaan. Hahmottelemani narratiivinen etiikka tarjoaa käsitteellisen viitekehyksen kertomusten eettisten ulottuvuuksien differentoidulle tutkimiselle. Toivon, että teos tarjoaa välineitä suh-

tautua analyttisemmin meitä ympäröiviin kulttuurisiin kertomusmalleihin ja niihin kietoutuviin eettisiin kysymyksiin. Kirjaani kokonaisuudessaan leimaa sitoutuminen ei-subsumptiivisiin kerronnallisiin käytäntöihin, joita värittää dialogisuuden eetos. Se painottaa narratiivisen hermeneutiikan yhteiskuntakriittistä potentiaalia sekä vallitsevia kertomusmalleja haastavien kertomusten voimaa avartaa mahdollisen tajuamme ja laajentaa näkökulmatietoisuuttamme.

Turun yliopisto

